

A hazai könyvtártudományi/ informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése

Balázs János

Bevezetés

Mint ismeretes, hazai felsőoktatási rendszerünkben a jogi, orvosi és állatorvosi tanulmányait sikeresen befejező hallgatók doktori diplomát kapnak és a doktori cím használatára jogosultak. A többi tudományterületen végző hallgatóknak azonban a doktori oklevél megszerzéséhez és a cím használatához egyetemi diplomájuk megszerzése után még további tanulmányokat kell folytatniuk, kutató tevékenységet kell végezniük. Felkészültségüket doktori szigorlat keretében kell bizonyítaniuk és meg kell védeniük doktori értekezésüket, túlnyomórészt tudományos fokozattal rendelkező tagokból álló bizottság előtt. A doktori disszertáció és szigorlat követelménye alól felmentést élveznek a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) javaslata alapján a kandidátusi és a tudományok doktora cím használatára jogosultak, valamint a „*honoris causa*” (tiszteletbeli) doktorrá avatandók. A magyar állampolgárok által külföldön szerzett doktori diploma honosításával kapcsolatban – egyenértékűség fennforgása esetén – ugyancsak felmentés adható az ltthoni doktori disszertációkészítési kötelezettség és szigorlat letétele alól.

A hazai egyetemi szintű könyvtárosképzés történetének áttekintése

Bár kivételesen főiskolai végzettséggel rendelkező személy részére is engedélyezhető az egyetemi doktorátus megszerzése, ha a pályázó az értekezés témájához kapcsolódó tudományterületen legalább öt éve eredményes kutatómunkát folytat és ezt publikációival is igazolja (ELTE jelenleg is érvényes doktori szabályzata 9.§.), azonban gyakorlatilag a doktorátushoz vezető legközvetlenebb út mégis az egyetemi könyvtárosi (informatikai) végzettség (diploma) megszerzése és ezt követően további tanulmányok, illetve tudományos kutatás végzése, disszertáció megírása és megvédeése, doktori szigorlat letétele, ennél fogva indokolt, hogy előljáróban röviden áttekintsük a hazai egyetemi könyvtárosképzés történetét és annak különböző formáit.

Magyarországon a jelenleg is folyó egyetemi szintű könyvtárosképzés története az 1948/1949. tanév II. félévéig nyúlik vissza, ami-

kor az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem, ma Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kara (BTK) Könyvtártudományi Tanszékén megindult az oktatás nappali tagozaton két szakkal és kezdetben három, később négy, majd öt éves tanulmányi idővel. (A kétszakos képzés alól csak az 1951-1954 évek jelentettek kivételt, amikor a képzés átmenetileg minden szakterületen egyszakos volt.) Másik szakként a szóban lévő Karon, valamint a Természettudományi Karon (TTK) oktatott bármely szaktárgy választható volt elvileg, azonban a könyvtárszakos hallgatók túlnyomó többsége másik szaktárgyául elsősorban a magyar nyelvet és irodalmat vagy a történelmet választotta és választja ma is, kisebb mértékben valamelyik idegen nyelvet. A TTK tárgyai közül a hazai könyvtárosképzés eddig eltelt több mint négy évtizede alatt csak néhány hallgató választotta másik szaktárgyát, jelenleg azonban ez a lehetőség gyakorlatilag nem áll fenn órarendi ütközések és egyéb – adminisztrációs jellegű – okok miatt.

Az is ismeretes, hogy a későbbi években sor került az egyetemi könyvtárosképzés újabb formáinak, illetve tagozatainak kialakítására, megszervezésére is. Így az 1955/56-os tanévben megindult a levelező oktatás előbb öt, majd hat éves időtartammal, az 1959/60-as tanévben pedig az ún. kiegészítő tagozatú képzés három éves tanulmányi idővel, kezdetben az egyetemi diplomát nem könyvtárszakon, később pedig főiskolai oklevelet könyvtárszakon szerettek részére is. Az 1962/63-as tanévben sor került esti tagozatú oktatás bevezetésére is, ugyancsak hat éves tanulmányi idővel, később azonban ez az oktatási forma, majd pedig a fentebb említett levelező tagozatú oktatás is megszűnt. Az 1975/76-os tanévben viszont megkezdődött az egyetemi diplomával rendelkező és tájékoztatósi munkakörben dolgozók intenzív posztgraduális informatikai képzése két éves időtartammal, s ezzel voltaképpen sajátos szakosodási folyamat intézményesedése vette kezdetét a hazai egyetemi szintű könyvtáros- és tájékoztatósi szakemberképzésben a társadalmi szükségleteknek megfelelően.

A fent vázolt fejlődési folyamat eredményeképpen jelenleg az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén folyó oktatásnak az alábbi formái, illetve tagozatai vannak:

- nappali tagozat, kétszakos, öt év tanulmányi idővel, érettségizettek számára;

- kiegészítő tagozat, két év, könyvtárszakot főiskolán végzettek részére;
- másoddiplomát nyújtó tagozat, három év, egyetemi diplomát más bölcsészettudományi szakon, vagy más egyetemi karon szerettek számára;
- posztgraduális tagozat, két év, egyetemi könyvtáros diplomával rendelkező és speciális feladatkört ellátók részére (ilyen jelenleg az informatikai kurzus);
- továbbképző tagozat, egy év, egyetemi könyvtáros diplomával rendelkezők részére (ilyen jelenleg az iskolai könyvtárosok számára indított kurzus).

A fenti oktatási, illetve képzési formák, tagozatok további fejlődése, differenciálódásának lehetősége természetesen nem kizárt, és változások állhatnak be, főleg a posztgraduális és a továbbképző tagozatok kurzusainak tárgykörét illetően is.

A különböző képzési formákban való részvétel természetesen eltérő módon érinti a doktori disszertációk benyújtásának és megvédésének – a disszertánsok életkorával kapcsolatban alább vizsgált – időpontját; az említettek életkorában ilyen vonatkozásban mutatkozó (25-60 év közötti) nagy eltérések (részben, de az esetek jelentős részében nem kizárólag) ezzel is magyarázhatók.

A doktori disszertációk körének felmérése és velük kapcsolatos néhány általános szempont

Az 1948/49. és 1989/90. tanévek közötti több mint négy évtized alatt az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke különböző tagozatain összesen mintegy 2450 hallgató szerzett könyvtártudományi, illetve informatikai diplomát, a doktori oklevelet is szerettek száma pedig 135 volt, vagyis az előbbinek 5.5%-a élt ezzel a lehetőséggel. A legtöbben gyakorló könyvtárosi, illetve tájékoztatósi munkájuk mellett nem kis nehézségekkel küzdve készültek fel doktori szigorlatukra és írták meg disszertációjukat, indokolt tehát, hogy önként vállalt erőfeszítésükre felfigyeljünk és közelebbről is megismerni igyekezzünk ennek a vállalkozásnak néhány jellegzetes vonását. Ezúttal nem célunk, hogy a doktori szigorlatra történt felkészülés kérdéseivel is foglalkozzunk, feladatunknak azt tekintjük, hogy a könyvtártudományi, illetve informatikai tárgyú doktori disszertációk

körét vizsgáljuk és velük kapcsolatban néhány formai, de inkább tartalmi szempontra koncentrálnak figyelmünket. Hangsúlyoznunk kell, hogy az alábbiakban az egyetemi végzettséggel rendelkező könyvtárosoknak csakis a szóban lévő tárgyú disszertációjáról lesz szó, ez a tanulmány nem terjed ki általuk esetleg másik szaktárgyukból készített disszertációjukra, amire szintén számos példa volna felhozható.

Mielőtt a doktori disszertációk körének közelebbi vizsgálatára rátérnénk, előre kell bocsátanunk néhány általános szempontot. Az ELTE doktori szabályzata szerint a doktori disszertációval kapcsolatban általános követelmény, hogy az a tudományos munka módszerével készüljön, önálló kutatáson alapuljon és új tudományos eredményt tartalmazzon. (7.§. /1/ bek. d/pont.)

Az egyetemi doktorátus megszerzésének alapjául közösen készített doktori értekezés is szolgálhat, ha az egyéni teljesítmény egyértelműen megállapítható. A jelölteknek azonban ilyen esetekben is egyénileg kell letenniük doktori szigorlatukat (6.§. /2/ bek.). – Közösen készített doktori disszertáció benyújtására a hazai egyetemi könyvtárosképzés eddigi történetében még nem került sor.

A doktori szabályzat azt is lehetővé teszi, hogy a disszertáció idegen nyelven készüljön és kerüljön megvédésre a kari doktori bizottság engedélye alapján. (13.§. /4/ bek.). – Erre már volt példa a Tanszék történetében (angol nyelv használatával).

A disszertációk benyújtása gépirásos formában történt A/4 szabványméretben, de arra is volt példa, hogy a doktori cím elnyerésére pályázó már előzetesen publikált tanulmányát nyújtotta be disszertációként. Az is előfordult, hogy egyes disszertációkat a bírálók maguk javasoltak utólagos publikálásra, vagy kandidátusi értekezés szempontjából való értékelésre.

Fontos jogi szempont, hogy a szerzői jogi törvény értelmében szerzői jogi oltalom illeti meg az elfogadott doktori értekezéseket, valamint a róluk készült hivatalos bírálatokat is.

A fentiek előrebocsátása után nyilvánvalóan nem érdektelen annak vizsgálata, hogy Magyarországon milyen ütemben alakult ki a könyvtártudomány, illetve informatika terén a doktorálási készség és ambíció, hogyan oszlik meg a disszertánsok száma a férfiak és nők között, milyen a disszertánsok életkora, felsőfokú végzettségük (diplomájuk) megszerzése után mennyi idő eltel-

1. táblázat

Év	Férfi	Nő	Együtt
1958	1	-	1
1959	-	-	-
1960	1	-	1
1961	-	-	-
1962	1	1	2
1963	-	-	-
1964	1	-	1
1965	-	-	-
1966	3	-	3
1967	-	1	1
1968	1	-	1
1969	5	5	10
1970	-	-	-
1971	2	2	4
1972	3	1	4
1973	2	2	4
1974	4	1	5
1975	2	4	6
1976	5	4	9
1977	3	4	7
1978	5	3	8
1979	1	6	7
1980	6	3	9
1981	2	5	7
1982	3	4	7
1983	2	5	7
1984	3	4	7
1985	2	4	6
1986	1	3	4
1987	1	2	3
1988	1	4	5
1989	3	1	4
1990	1	1	2
Összesen	65	70	135

tével vállalkoztak doktori disszertációjuk elkészítésére, illetve megvédésére, mekkora a disszertációk terjedelme. Természetesen a központi kérdés a disszertációk körének tartalmi megoszlása, témagazdagsága, aminek vizsgálatára az alábbiakban tételesen is rátérünk, sőt megkíséreljük a doktori disszertációknak a szerzőknek szakdolgozatával (diplomamunkájával) fennálló kapcsolatát is a rendelkezésre álló katalógusinformációk

alapján felderíteni. Az említett kérdésekre egyrészt könnyebb áttekintést nyújtó táblázatok formájában, másrészt az ezek adataihoz kapcsolódó elemzések eredményeit tartalmazó szöveges részekben igyekszünk választ keresni.

A doktori disszertációk megvédésének évek szerinti kimutatása a szerzők nemek szerinti megoszlásával

Az első táblázat adatai szerint az 1948/49. tanév II. félévében indult hazai egyetemi könyvtárosképzés kezdetét követően csaknem egy évtized telt el az első könyvtártudományi doktori értekezés megvédéséig. A kérdéssel való foglalkozáskor azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az 1950/51. tanévtől az 1957/58. tanévig az ELTE Bölcsészettudományi Karán is szünetelt a doktori cím megszerezhetősége az akkori kormányzati törekvések következtében. Ezt követően azonban az elsők között sor került az első könyvtártudományi doktori disszertáció benyújtására és megvédésére, valamint szigorlat letételére is *Szilágyi János* felkészültségének köszönhetően (1958. június 13.). Egy évi szünet után újabb könyvtártudományi doktori disszertáció megvédésére került sor, ezúttal *Zsidai József* részéről (1960. november 16.), majd pedig – ismét egy év elteltével megjelent a doktori eljárásra jelentkezők között az első nőkönyvtáros is, *Horváthné Varsányi Livia* személyében (1962. március 17.), néhány nap múlva pedig *Móra László* tett eleget ennek az akkori hazai körülményeink között kétségtelenül úttörő vállalkozásnak (1962. március 27.). Újabb év elteltével került sor a következő könyvtártudományi doktori disszertáció megvédésére *Hegedűs Károly* részéről (1964. június 12.), ezt követően – ismét egy év szünet után – már hárman is jelentkeztek doktori eljárásra és védtek meg disszertációjukat, tették le szigorlatukat. (Nevükkel és disszertációjuk témájával az alábbiakban találkozunk.) – Voltaképpen a doktorálási kedv és ambíció az első könyvtártudományi doktori disszertáció megvédése és szigorlat letétele után egy jó évtized múlva lendült fel a könyvtárosok között, amikor is – 1969-ben! – már 5 férfi és 5 nő szigorlatot tett eleget a doktori cím elnyeréséhez szükséges követelményeknek. Ez „csúcsevnek” tekinthető a hazai könyvtártudományi doktori

cím elnyerését illetően, az ezt követő években ennek túlszámolására nem került sor, legfeljebb csak megközelítésére. A vizsgált 33 évre vetített és évi átlagban megállapítható 4 szigorlatnál összefüggően kedvezőbb képet mutatnak az 1975-1985 évek, amelyekben 5-9 között volt az évi doktori eljárások száma, továbbá az 1988-as év sorolható még az átlagnál kedvezőbb évek közé az említett szempontból.

A táblázat adatai szerint a nődisszertánsok száma meghaladta a férfiakét. Itt azonban figyelemmel kell lenni arra is, hogy az ELTÉ-n végzett nőkönyvtárosok száma kb. háromszorosa a férfiakénak. Hogy a a doktori diplomát is szerzett nőkönyvtárosok száma nem ennek megfelelően alakult, abban nyilvánvalóan nagy szerepe van a nődolgozók családi, illetve gyermeknevelési kötelezettségeinek is, amelyek kétségtelenül első sorban rájuk nehezednek nagyobb súllyal. Természetesen azt sem szabad szem elől tévesztelnünk, hogy a diplomás könyvtárosok másik szaktárgyukból ugyanígy doktori oklevelet szerezhettek; hogy milyen arányban, az külön vizsgálat tárgya lehetne.

A szigorlók életkora

Minthogy a könyvtárosi diploma megszerzése nem jár együtt a doktori cím elnyerésével is, hanem azt esetleg csak évek, sőt évtizedek elteltével követi külön doktori eljárás eredményeképpen, nem érdektelen annak vizsgálata sem, hogy a disszertánsok hányadik életévükben tettek eleget ilyen vállalkozásuknak. A rendelkezésre álló adatok szerint erre a kérdésre az alábbi válasz adható a 135 könyvtártudományi (informatikai) doktor esetében:

A túloldali táblázatból láthatóan a könyvtártudományi informatikai doktori címet a 135 szigorló közül mindössze 21 könyvtáros szerezte meg életének III. évtizedében (15.5%), azaz 30. életévével bezárólag; a zöme, azaz 62 szigorló (46%) a IV. évtizedében tett eleget a doktori eljárás követelményeinek. De igen jelentős volt az V. évtizedben doktoráló könyvtárosok száma is, 45 (33.3%), sőt, még a VI. évtizedben végzetek száma is figyelemreméltó: 7 (5.2%). Ez utóbbiak közül 6 doktoráns az utóbbi 15 évben, azaz 1975 óta élt ezzel a lehetőséggel.

2. táblázat

Életkor	Férfi	Nő	Együtt
25 év	1	-	1
26	2	-	2
27	-	-	-
28	3	2	5
29	-	5	5
30	3	5	8
31	1	2	3
32	4	5	9
33	2	2	4
34	5	6	11
35	1	4	5
36	4	4	8
37	3	4	7
38	3	-	3
39	4	3	7
40	4	1	5
41	3	4	7
42	1	1	2
43	3	4	7
44	1	5	6
45	7	2	9
46	1	2	3
47	1	4	5
48	2	2	4
49	-	-	-
50	1	1	2
51	-	1	1
52	2	1	3
53	1	-	1
54	-	-	-
55	-	-	-
56	-	-	-
57	1	-	1
58	-	-	-
59	-	-	-
60	1	-	1
Összesen:	65	70	135

Lényegében azt mondhatjuk, hogy a 135 szigorló egyik fele (68) 25-37 éves korhatárok, a másik fele (67) pedig 38-60 éves korhatárok között szerezte meg könyvtártudományi/informatikai doktorátusát, ami feltétlenül figyelmet érdemlő tény és okai sajátos hazai körülményeink és kulturális törekvések között is keresendők.

A felső fokú végzettséget igazoló diploma megszerzése és a könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk megvédése közötti idő években számítva

A könyvtártudományi/informatikai doktori szigorlatot tevők életkori táblázatának adataiból is következtethetőleg a szóban lévők jelentős része felsőfokú végzettségét igazoló diplomájának megszerzése után számos év, sőt évtizedek elteltével vállalkozott doktori disszertációja megvédésére és szigorlata letételére. Az alábbi táblázat ezt a feltevést messzemenően alá is támasztja, illetve igazolja.

3. táblázat

Évek száma	Férfi	Nő	Együtt
1	7	-	7
2	6	1	7
3	10	6	16
4	4	3	7
5	3	9	12
6	2	10	12
7	5	5	10
8	2	4	6
9	8	4	12
10	2	2	4
11	2	4	6
12	-	1	1
13	2	3	5
14	-	3	3
15	1	-	1
16	1	1	2
17	2	4	6
18	2	-	2
19	1	2	3
20	-	1	1
21	2	3	5
22	-	-	-
23	2	1	3
24	-	2	2
25	-	1	1
37	1	-	1
Összesen:	65	70	135

A felsőfokú végzettséget igazoló diploma megszerzését követő évben 7 könyvtáros védte meg doktori disszertációját és tette le szigorlatát, az ezt követő évben ugyanennyi. Ez a szám a harmadik évben több mint kétszeresére nőtt (16), majd azután az évenkénti doktorálók száma hol csökkent, hol emelkedett. Figyelemreméltó adat, hogy a felsőfokú végzettséget igazoló diploma megszerzése utáni 7 év alatt 71, azaz a doktori címre pályázóknak több mint a fele telt eleget a doktori eljárás követelményeinek, a többiek, azaz összesen 64-en pedig felsőfokú képzésük megszerzése után 8-25, illetve (külön minisztériumi engedéllyel) 37 év elteltével, vagyis az életkori adatokhoz hasonlóan a szóródás ebben a tekintetben is igen nagymérvű.

Amint dicséretreméltó az a tény, hogy egyes disszertációnak felsőfokú végzettséget igazoló diplomájuk megszerzését követően szinte megszakítás nélkül készültek doktori disszertációjuk megírására és megvédésére, éppenúgy dicséretreméltó későbbi évek, sőt évtizedek után erre a feladatra vállalkozók eredményes törekvése is, mert azt tanúsítja, hogy a gyakorlati munka és gyakran kedvezőtlen munkakörülmények között is megvolt a tudományos hajlandóság és készség ezekben a könyvtárosokban. Minden bizonnyal gyakorlati munkájukra is kedvezően hat a tudásvágynak ilyen módon való ébrentartása és fejlesztése az egyre igényesebb kulturális környezetben.

A disszertációk tartalmi megoszlása

Mint arra fentebb már utaltunk, a disszertációk vizsgálatával kapcsolatban központi feladatnak azok tartalmi vonatkozásainak megismerése, tárgykörök szerinti csoportosítása, ezek arányainak megállapítása, a változások tendenciáinak kutatása tekinthető. Ennek a cikknek írójára nem érezte magát feljogosítottnak arra, hogy az egyes disszertációk értékelésével és kiemelésével is foglalkozzék. Ezt megtették a doktori eljárás keretében bírálóknak felkért és tudományos fokozattal rendelkező szaktekintélyek, akik természetesen maguk sem mindig egybehangzó, azonos értékfokozatot adva bírálták el az egyes disszertációkat. Tekintettel arra, hogy a doktori eljárással kapcsolatos követelmények vállalása önkéntes alapon történik, érthető, hogy a jelent-

kezők túlnyomó többsége alaposan felkészült a szóban lévő követelmények teljesítésére, így a disszertációk elkészítésére és megvédésére is. Ennek figyelembevételével talán nem meglepő, ha a benyújtott disszertációk túlnyomó többsége a bírálók részéről „summa cum laude” és „cum laude” értékelésben részesült és csak kisebb hányada kapott „rite” értékfokozatot. Azonban több disszertáción esetében előfordult az „insufficienter” (elégtelen) minősítés is, akik azután természetesen csak újból benyújtott és elfogadott doktori disszertáció és szigorlat esetén kaphattak doktori oklevelet.

A disszertációk tartalmi megoszlását nyújtó alábbi táblázat nem előre felvázolt azonos szintű osztályozási fogalmak, illetve csoportok kereteibe szorítja be az egyes disszertációkat, hanem éppen ellenkezőleg, a táblázat a disszertációk tartalmát legmegfelelőbben és legkonkrétabban meghatározó csoportosításokat tartalmaz, merev logikai, illetve hierarchikus strukturáltság nélkül. Ennek következtében a táblázatban a különböző szintű csoportfogalmak vegyesen fordulnak elő a minél világosabb és tényszerűbb tájékoztatás érdekében. A táblázat összeállításánál alkalmazásra kerültek a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak (KMK) a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ) c. kiadványában szereplő osztályozási fogalmak (tárgyszavak) is, annál is inkább, mivel a KMK központi katalógusában a doktori disszertációk címfelvételein is ilyen jelzetek olvashatók.

Az is előre bocsátandó, hogy egyes disszertációk tartalmuknál fogva nemcsak egy, hanem kettő, sőt esetenként esetleg három osztályozási csoportba is besorolhatók lennének, azonban ennek ellenére az alábbi táblázatban mindegyik disszertáció csak egyetlen, a tartalmára legjellemzőbb csoportba került be. A táblázatnak ezt a merevségét az adatok elemzésével kapcsolatos szöveges részben igyekeztünk enyhíteni olyan módon, hogy ahol az szükséges, rámutatunk egyes disszertációk egyéb tartalmi vonatkozásaira is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a disszertációk címükben eléggé egyértelműen és lényegretörően megmondják tartalmuk lényegét, szükség esetén alcímet is adva a közelebbi meghatározás érdekében.

A disszertációk katalógusának futólagos áttekintése alapján is megállapítható, hogy a disszertációk többsége történeti jellegű témákat dolgozott fel, ez teszi ki mintegy 60%-uk tartalmát,

ezért a táblázat és az ezzel kapcsolatos szöveges rész is először ezekre irányítja a figyelmet, természetesen ugyanilyen fontosnak tartva az egyéb tárgyú disszertációk népes körét is, amelyek jelentős része mondanivalója megalapozásával kapcsolatban ugyancsak él a történeti előzmények áttekintésével. A történeti témák iránti érdeklődés erős volta könyvtárosok esetében természetesen nem meglepő, sőt természetes, ha arra gondolunk, hogy a könyvtáradomány mellett a hallgató másik szaktárgya túlnyomórészt a magyar nyelv és irodalom(történet) vagy a történelem volt és ma is az, ami a múlt értékeivel való foglalkozás készségét ugyancsak erősíti bennük.

A történeti tárgyú disszertációk viszonylag magas számarányának alakulásában nyilvánvalóan közrejátszott az is, hogy a könyvtárosi hivatás gyakorlati problémái iránti elemző készség – megfelelő gyakorlati tapasztalatok hiányában – a disszertánsok jelentős részében egyetemi tanulmányaik alatt vagy azt közvetlenül követően még nem alakulhatott ki szélesebb körben. Érthetően ilyen témák kidolgozására több évi gyakorlati könyvtári tevékenység tapasztalatai birtokában szívesebben vállalkoznak a disszertánsok.

Ezek előrebocsátása után következzenek a disszertációk tartalmi megoszlásával kapcsolatos adatok a 4. táblázatban.

A disszertációk tartalmának közelebbi meghatározása

Amint arra már fentebb utalás történt, a disszertációknak mintegy 60%-a történeti témákat dolgozott fel; legtöbbször azonban nem a hozánk időben közelebb, hanem távolabb eső eseményekkel, témákkal foglalkozott, de nem kizárólag. Néhány értekezés szerzője vállalkozott arra is, hogy az utóbbi fél évszázad vizsgálatával foglalkozzék, hasznos és jelentős adatokkal, információkkal gazdagítva a közelmúltunkkal kapcsolatos ismereteinket.

A vonatkozó táblázat szerinti sorrendben haladva megállapítható, hogy az egyetlen **írástörténeti** tárgyú értekezés is a távolabbi századokba invitálja az olvasót, nevezetesen a XII-XIII. századba a Pray-kódex írás- és szövegtörténetének vizsgálatával (*Veszprémi László*, 1983, 186, XXI lap).

A **könyvtörténeti** tárgyú disszertációk köre eléggé változatos képet mutat. Az egyik a kínai táblanyomatú könyvek kialakulásának és elterjedésének kérdéseivel foglalkozik (*Borsányi Ferenc*, 1986, 86 lap); egy másik a barokk-kori ún. mirákulomos könyvek magyarországi elterjedését vizsgálja (*Knapp Éva*, 1984, 159 lap); a harmadik a nyomtatott betűnek az abszolutizmus korában betöltött szerepéről értekezik (*Szelle*

4. táblázat
A disszertációk tartalmi megoszlása (folytatása a következő oldalon)

Téma	Férfi	Nő	Együtt
I. Történeti témák:			
Írástörténet	1	-	1
Könyv- és könyvkultúra története	3	4	7
Nyomda- és nyomdászattörténet	2	5	7
Könyvkiadás története	1	5	6
Sajtótörténet (hírlapok, folyóiratok stb.)	14	12	26
Könyvművészet története	2	1	3
Könyvkötés története	-	1	1
Könyvtártörténet	11	11	22
Címleírás története	-	1	1
Olvasástörténet	1	-	1
Tömegkommunikáció története	1	-	1
Könyvtárpolitika története	1	-	1
Művelődésügy (közművelődés) története	3	2	5
I. Történeti témák összesen:	40	42	82

Téma	Férfi	Nő	Együtt
II. Egyéb témák:			
Könyvtárügy	1	2	3
Könyvtárvezetés	3	1	4
Állományvizsgálat	-	2	2
Osztályozás	2	-	2
Olvasóvá nevelés	-	5	5
Olvasásvizsgálat	3	3	6
Biblioterápia	-	1	1
Könyvtári ellátottság	-	1	1
Könyvtári hálózat	1	-	1
Könyvtárstatisztika	-	1	1
Tájékoztató munka, informatika ált. kérdései	-	4	4
Bibliográfia, repertórium	2	1	3
Indexelés, referálás	1	1	2
Szaktájékoztatás és egyes rendszerei	6	4	10
Számítógépesítés	5	1	6
Könyvtárosképzés	1	1	2
II. Egyéb témák összesen:	25	28	53
I. és II. együtt	65	70	135

Béla, 1974, 171 lap); további disszertáció a jugoszláviai magyar könyvtermésről szól az 1945-1970 éveket felölelő idő tekintetében (Csáky S. Piroška, 1974, 556 lap).

Három disszertáció három város könyv-, könyvtár-, illetve olvasáskultúrájának történetével foglalkozik. Közülük az egyik Szombathely (Kuntár Lajos, 1965, 240 lap); a másik Jászberény (Laczkó Ottóné, 1977, 253 lap), egy további pedig Pécs (Boda Miklósné, 1987, 120 lap) említett jelenségeinek történetét vizsgálja helytörténeti adatok alapján.

Az időbeli tagolódás tekintetében érdekes képet mutat a 7 nyomda-, illetve nyomdászattörténeti értekezés. Az egyik Huszár Gál nyomdásztevékenységének vizsgálatával a XVI. századra irányítja az olvasó figyelmét (Bánfi Szilvia, 1987, 122 lap); egy másik a gyulafehérvári fejlődési nyomda 1623-1658 közötti történetével foglalkozva a következő évszázadra (Ecsedy Judit, 1978, 242 lap); egy további pedig a lőcsei Brewer-nyomda XVII-XVIII. századi történetének ismertetésével teszi színesebbé a fejlődés problémáival kapcsolatos képet (Pavercsik Ilona, 1980, 358, 104 lap). A XVIII-XIX. századba invitálja az olvasót egy Komárom megye 1705-1849 évek közötti nyomdászati- és sajtótörténetét tár-

gató tanulmány (Tapolcainé Sáray Szabó Éva, 1982, 402 lap); a XIX. század iránti érdeklődés terméke egy további tanulmány is, amely az egyik nyomda történetét 1841-1876 évek viszonylatában vizsgálja (Susits Imre, 1977, 215 lap). Veszprém megye nyomdászatának az 1860-1920 évek közötti történetével ugyancsak foglalkozott disszertáns (Ungváry Ferencné, 1976, 137, 480 lap), az Egri Nyomda Részvénytársaság 1893-1949 közötti története ugyancsak disszertációs téma volt (Antalóczi Lajos, 1982, 211 lap).

A könyvkiadás történetével foglalkozó hat disszertáció közül az egyik Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) életével és irodalmi alkotásaival foglalkozik (Juhász né Hampel Polyxena, 1974, 78 lap), egy másik, a pozsonyi Eugen Prager kiadói tevékenységét dolgozza fel az 1933-1938 évek viszonylatában (Kollin Ferenc, 1969, 258 lap), egy további értekezés a Magyar Élet könyvkiadó munkáját vizsgálja (Petővári Ágnes, 1984, 231 lap), de megtaláljuk ebben a témacsoportban a Dante Könyvkiadó történetével foglalkozó tanulmányt (Szigethy Ágnes, 1985, 210 lap), valamint Cserépfalvi Imre 1931-1950 között folytatott kiadói tevékenységével foglalkozó disszertációt is, amely kiterjed az említett kiadó kiadványainak kritikai vizsgálatára is (Tokaji Nagy Erzsébet,

1985, 133, 99 lap 5 t.). Végül egy kiadástörténeti disszertáció a Magyar Klasszikusok sorozat kiadásának 1950-1963 évek közötti történetét tárja fel (Papp Ernőné, 1980, 149 lap).

A 26 sajtótörténeti disszertáció közül egyesek fontos helytörténeti adatokkal, információkkal szolgálnak az érdeklődők számára. Ezek között három tanulmány három város: Debrecen, Szombathely és Székesfehérvár sajtótörténetével foglalkozik: az egyik a debrecenit vizsgálja az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején (Székelyné Sipos Klára, 1986, 257 lap), a másik a szombathelyit a dualizmus korszakában (Murányi Péter, 1984, 203 lap), a harmadik a székesfehérvárit 1945-1948 között (Ruzicska Mária, 1972, 541 lap). – Három további tanulmány nagyobb tájegységekre vonatkozóan foglalkozik sajtótörténetük kérdéseivel: az egyik a jászágiéval 1868-1948 között (Arató Antal, 1974, 264 lap), a másik Nógrád megyéével 1846-1919 között (Praznovszky Mihály, 1980, 310 lap), a harmadik pedig a vajdaságiéval az 1919-1944 közötti éveket illetően (Boross Pál, 1972, 229 lap).

További 14 tanulmány egy-egy konkrét sajtótermék (időszaki kiadvány) történetével és jellegzetességeivel foglalkozik, ezek betűrendben:

- „Állam Nélkül”, Schmidt Jenő lapjának programideologikus vonásai (Reisz László, 1983, 113 lap);
- „Borsszem Jankó”, a konzervatív politikai humor a politikai válságban (Kronstein Gábor, é.n. 244, 14, 5 lap);
- Debreceni Képes Kalendárium 1901-1918 (Tárczy Istvánné, 1984, 264 lap);
- Élet c. katolikus hetilap (1909-1944), (Szabóné Jobst Ágnes, 1989, 185 lap);
- Gondolat – az antifasiszta néprfront kialakításáért, 1935-1937 (Benczur Zsuzsanna, 1979, 197 lap);
- Huszadik Század (1900-1919) és a Századunk (1926-1939). (Németh Jenőné, 1983, 240 lap);
- Nova Posoniensia (1721-1722), (Illyés Katalin, 1978, 114 lap 3 t.);
- Nyugat (1908-1941). (Gyimesi Endre, 1979, 187 lap);
- Pesti Napló (1850-1858). (Hajagos Ferenc, 1977, 397 lap);
- Politikai Hetilap (1865-1866). (Antall József, 1969, 148 lap);
- Pressburger Zeitung (1849-ig) (Hegedűs Károly, 1964, XV, 120 lap);

- Szegedi Napló (1913-1919). (Paróczy Katalin, 1979, 101 lap);
- Szocializmus (1922-1929). (Varsányi Erika, 1973, 341 lap);
- Tudományos Gyűjtemény (1817-1841). (Máder Béla, 1977, 194 lap).

További öt sajtótörténeti disszertáció a sajtó különböző ágazataival foglalkozik. Így az egyik a magyar állattani sajtó fejlődésével a XX. század kezdetéig (Husztly Sándor, 1975, 123 lap); a másik a kertészeti kiadványok publikálásának magyarországi történetével (Virág Andorné, 1969, 210 lap); egy további a hazai orvosi szakfolyóiratok múltjával 1803-1867 között (Batári Gyula, 1973, 178 lap); a honvédorvosok szakmai műveltségének forrásaival ugyancsak foglalkozik disszertáció, az 1868-1914 évek viszonylatában (Verseghy Györgyné, 1980, 122 lap); további disszertáció tárgya a katonai sajtónak a Tanácsköztársaság idején meglévő problémái (Bosznayné Rákóczi Rozália, 1981, 290 lap).

Voltaképpen a sajtótörténeti disszertációk gazdag csoportjába sorolható egy további értekezés is, amely Frankenburg Adolf (1811-1884) életével és munkásságával foglalkozik, aki az 1848-as forradalom szellemi előkészítésében nagy szerepet betöltött „Életképek” c. hetilap alapítója és szerkesztője volt (Zsidai József, 1960, 126 lap).

Három disszertáció a **könyvművészet** egyes kérdéseivel foglalkozik. Az egyik a magyar könyvművészet történetét 1867-től napjainkig vizsgálja (Alkonyi István, 1980, 388 lap), a másik 1945-től az 1970-es évek közepéig tanulmányozza (Szij Rezső, 1974, 287 lap), a harmadik pedig a magyarországi ex-libris művészetet tekinti át a kezdetektől a II. világháborúig (Pajor Enikő, 1988, 173 lap + fotók).

Voltaképpen kapcsolódik témájával a most említett disszertációkhoz egy, a **könyvkötés történetével** foglalkozó doktori értekezés is, amely egy életrajz keretében: Anton Koberger nyomdász, kiadó és könyvkereskedő tevékenységével kapcsolatban elemzi ezt a viszonylag elhanyagolt, de fontos témát (Rozsondai Béláné, 1976, 222, 74 lap).

A történeti tárgyú értekezések szerzőinek másik legnépesebb csoportja **könyvtártörténeti** témákkal foglalkozott. Az általuk írt 22 disszertáció négy alcsoport valamelyikébe sorolható be. Az elsőbe három tudományos könyvtár történe-

tével foglalkozó tanulmány tartozik: ezek közül az egyik az Országgyűlési Könyvtár (korábbi nevén Képviselőházi Könyvtár) 1919-ig tartó történetét vizsgálja (Csendes Katalin, 1968, 275, 43 lap), a másik a Műegyetemi Könyvtár 1848-1948 közötti történetét tárgyalja (Móra László, 1961, 158 lap), a harmadik pedig a Szegedi Orvostudományi Egyetemi Könyvtár 1926-1976 közötti történetét tárja fel (Zallár Andor, 1977, 262 lap). – Voltaképpen ez a csoport még kiegészíthető negyedikként a hazai tudóstársaságaink 1497-1841 közötti történetével foglalkozó további disszertációval is, bár bizonyos tekintetben már túlmutat tartalmában az előbbi három disszertáció problémakörén (Gazda István, 1981, 164 lap).

A második alcsoportba sorolható könyvtártörténeti disszertációk egyes vidéki városok könyvtárainak fejlődéstörténetével foglalkoznak. Így az egyik doktori értekezésben fontos adatokat, információkat találunk a debreceni könyv- és könyvtárkultúra 1900-1944 közötti történetére vonatkozóan (Szabó László, 1966, 155 lap), egy másikban a Debreceni Kaszinó Könyvtára 1833-1867 évi történetét illetően (Goda Éva, 1984, 290 lap). További tanulmány szól Kaposvár 1945 előtti könyvtári történetéről (Sipos Csaba, 1980, 281 lap), egy másik pedig feldolgozta Sárospatak könyvtártörténetét (Balácsi Zoltánné, 1983, 161, 13 lap). Több disszertáció is foglalkozik a szegedi Somogyi Könyvtárnak a város szellemi életében betöltött szerepével (Barátné Hajdú Ágnes, 1984, 189 lap; Lippai Jánosné, 1981, 309 lap; Reguli Ernőné, 1982, 320 lap). Egy további értekezés Hódmezővásárhely egyleteinek és könyvtárainak 1827-1944 közötti történetét tárja fel (Hajdú Géza, 1977, 283 lap nyomtatásban); Zalaegerszeg város könyvtárainak története ugyancsak disszertációs téma volt (Őri József, 1976, 165 lap).

A harmadik alcsoportba sorolható könyvtártörténeti disszertációk nagyobb geográfiai egységekre kiterjedően vagy országos viszonylatban vizsgálják egy-egy könyvtártípus hazai történetét. Ezek között található a Vas megyei iskolai könyvtárak dualizmus korabeli történetével (Rétfalvi Gábor, 1981, 266 lap), a hazai népiskolai könyvtárak 1868-1919 közötti fejlődésével (Szabóki Györgyi, 1967, 419 lap), a magyar munkáskönyvtárak két világháború közötti tevékenységével (Szilágyi János, 1957, 176 lap), a népkönyvtárak 1867-1914 között betöltött szerepével (Bardócz Antalné, 1976, 200 lap), valamint Nóg-

rád megye közművelődési könyvtárainak az 1945-1970 években a lakosság könyv- és könyvtári ellátottságával kapcsolatos kérdéseivel és eredményeivel foglalkozó disszertáció (Bardócz Antal, 1973, 428 lap). Értekezés témája volt a hazai vegyipari szakszervezeti könyvtárak fejlődéstörténete is (Czigler Róbert, 1975, 239 lap).

Három könyvtártörténeti disszertáció külföldön lévő magyar könyvtárak, illetve könyvgyűjtemények történetével foglalkozik. Ezek között szerepel a marosvásárhelyi Teleki-téka múlt századi története (Somkuti Gabriella, 1981, 67 lap, nyomtatásban), a Halle-Wittenbergi Egyetem magyar könyvtárának története 1755-ig (Gábor Kálmánné, 1983, 162 lap), az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények története és mai helyzete (Kovács Ilona, 1981, 120 lap).

A sajtótörténeti és a könyvtártörténeti disszertációk népes csoportjával ellentétben egy-egy szerző vállalkozott az alábbi témacsoportokba sorolható kérdések vizsgálatára.

A címléírás történetének tárgykörébe tartozó tanulmány a huszadik századi katalogizálás terén megnyilvánuló egységesítési törekvésekkel foglalkozik (Máder Béláné, 1983, 201 lap).

Az egyetlen olvasástörténeti értekezés Eöt-vös József olvasmányainak vizsgálatára vállalkozott (Bényei Miklós, 1968, 598 lap).

A tömegkommunikáció történetéhez nyújt adatokat, információkat a magyar rádió 1925-1945 közötti irodalmi jellegű közvetítéseinek kritikáit elemző tanulmány (Salamon István, 1989).

Történeti jellege mellett az időszerűség igényével is készült az a disszertáció, amely Szabó Ervinnek könyvtárpolitikai és könyvtárelméleti szerepét és jelentőségét tárgyalja (Tóth Gyula, 1978, 332 lap).

A művelődésügy (közművelődés) történetének csoportjába sorolható öt disszertáció közül egyesek szintén olyanok, amelyek voltaképpen átmenetet képeznek a szorosabb értelemben vett történeti tárgyú és az egyéb, illetve nem kifejezetten történeti jellegű, hanem a jelent, illetve a jövőt is érintő témákat feldolgozó disszertációk között. Az egyik disszertáció a művelődésirányító Eötvös József eszmévilágának vizsgálatával foglalkozik (Kasánszky Zsombor, 1985, 127 lap), egy másik Illyés Gyulának a közművelődés és a könyvkultúra kérdéseiről vallott nézeteit elemzi (Mrena Istvánné, 1977, 92 lap). További disszertáció tárgya volt Leninnek a közművelődés fontosabb elméleti és gyakorlati kér-

déseiről kifejtett nézetei (*Molnár Imre*, é.n. 204 lap). Külön értekezés foglalkozik a Közművelődés c. folyóiratban megjelent művelődéspolitikai cikkek vizsgálatával (*Fejes Erzsébet*, 1981, 132 lap). Az átfogóbb elméleti, illetve elvi kérdéseket vizsgáló fenti disszertációk mellett egy további doktori értekezés Dákának egy évtized alatt bekövetkezett művelődésszociológiai változásait vette vizsgálat tárgyává, középpontba helyezve a szabadidő felhasználásának kérdéseit az ifjúság és a felnőttek körében (*Tóth Dezső*, 1975, 123 lap).

A történeti tárgyuak közé sorolt 82 disszertációval szemben 53 azoknak a disszertációknak a száma, amelyek témájukat alapvetően nem történeti aspektusból vizsgálják, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a téma megalapozásaképpen egyes szerzők nem nyújtanának rövid áttekintést az előzményekről, a téma vázlatos fejlődéstörténetéről is.

A **könyvtárügy** átfogó kérdéseivel külföldi viszonylatban két doktori értekezés foglalkozik, az egyik a mai lengyel könyvtárügy kérdéseit tárgyalja (*Martinovitsné Kutas Ilona*, 1978, 166 lap), a másik Kelet-Afrika oktatás- és könyvtárügyét vizsgálja (*Ourgay, Bedane Metikon*, 1972, 258, 446 lap). Szűkebb területre korlátozódva: az általános iskolai könyvtárak hazai és külföldi problémáinak feltárásával és összehasonlító elemzésével foglalkozik egy további disszertáció (*Méhesfalvi Józsefné*, 1984, 183, 11 lap).

A **könyvtárvezetés, illetve -igazgatás** elméleti kérdéseivel több tanulmány is foglalkozik: az egyik hazai körülményeink figyelembevételével (*Walleshhausen Gyula*, 1966, 134 lap), a másik a különféle igazgatási elméletek alkalmazását az egyetemi könyvtárakban vizsgálja, előtérbe helyezve a líbiai adottságokat (*Saud, Otman M.*, 1983, 122 lap). A tájékoztatás, az irányítás és a vezetés kapcsolatának kérdéseit egy további disszertáció dolgozta ki (*Péter Judit*, 1978, 120 lap). A tervezés és az ellenőrzés problémáinak vizsgálatára is vállalkozott szerző, mégpedig a közművelődési könyvtárak vonatkozásában (*Urban László*, 1979, 128 lap).

Az **állományvizsgálatra** vállalkozott két szerző, két könyvtár tényleges állományának vizsgálatát és e munka eredményeinek elemzését tekintette feladatának. Az egyik a szombathelyi Smidt (sic!) Múzeum könyvállományát (*Keppelné Smidt Erzsébet*, 1975, 161, XIV lap), a másik az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár középkori

könyvállományát (*Körmendy Kinga*, 1977, 202 lap) vizsgálta, mindkét tanulmány bőséges adatokat, információkat nyújt a hazánkban található régi és ritka könyvek, illetve kódexek irodalmához.

A hagyományos könyvtári és a korszerű tájékoztatási tevékenység szempontjából egyaránt fontos **osztályozási** kérdésekkel érthetően több disszertáció is foglalkozott. Az egyik a földrajztudomány speciális osztályozási szakenszereinek történeti-módszertani problémáit tárgyalja (*Száva-Kovács Endre*, 1970, 225 lap), egy másik a zenirodalom és a zeneművek osztályozási kérdéseit vizsgálja (*Pethes Iván*, 1968, 249 lap), további két disszertáció pedig az osztályozás számítógépes megoldási lehetőségeit kutatja (*Hoványi Gábor, Horváth Tibor*). Ez utóbbi kettőről a számítógépesítéssel foglalkozó disszertációkkal kapcsolatban még szólunk.

Az **olvasásra nevelés** támogatásának döntően fontos intézményei az iskolák és azok könyvtárai. Ezek a könyvtárak, ha valóban betöltik rendeltetésüket, sokban hozzájárulhatnak az egész életre szóló olvasási készség megalapozásához és kifejlesztéséhez. Ennek jelentőségét felismerve és hangsúlyozva, az iskolai könyvtárak szerepét szintén több tanulmány vizsgálta az iskolai oktató-nevelő munka segítése szempontjából. Így az egyik a 6-10 éves gyermekek körében kutatja az olvasóvá nevelés problémáinak megoldási lehetőségeit (*Pap Miklósné*, 1987, 195, 20 lap), egy másik disszertáció a könyv- és a könyvtár szerepét vizsgálja az oktatási folyamat korszerűsítésében (*Könyves-Tóth Lilla*, 1975, 129 lap). A gyermekek olvasóvá nevelésének könyvtárpedagógiai módszereivel további disszertáció foglalkozik (*Sárané Lukátsy Sarolta*, 1985, 114 lap), egy disszertáció pedig néhány konkrét tantárgy oktatásával kapcsolatban is vizsgálja a könyvtári támogatás fontosságát (*Kovács Mária Erika*, 1982, 161 lap). Az olvasóvá nevelés terén természetszerűleg igen nagy jelentősége van a gyermeksjátonak is, ennek személyiségformáló szerepével foglalkozik, főleg a 10-14 éves korosztály tekintetében egy bibliopszichológiai doktori értekezés (*Batáriné Mérió Éva*, 1970, 168 lap).

Az iskolai könyvtáraknak fenti, elsősorban az olvasásra nevelést támogató tevékenységén túlmenően a disszertációk szerzői közül többen kellő figyelmet fordítottak az egyéb rétegek olvasáskultúrájának vizsgálatára is. Az **olvasásvizs-**

gálai tárgyú disszertációk közül az egyik a magyar munkások és az olvasás kapcsolatát elemzi (Kamarás István, 1971, 172 lap); egy másik a tanítójelöltek olvasási kultúrájával foglalkozik a debreceni Tanítóképző Főiskola hallgatóinak körében (Supp Györgyné, 1985, 228, 16 lap); egy további disszertáció pedig a középiskolai tanárok olvasási kultúrájának elemzését végzi egy 1963-1969 években végzett olvasásszociológiai felmérés alapján (Károlyi Zsigmondné, 1970, 171, 34 lap). A történelmi tárgyú olvasmányoknak a műveltség alakulására gyakorolt hatása szintén doktori értekezés témája volt (Katsányi Sándor, 1975, 160, 17 lap); az irodalmi műveltséggel kapcsolatban az olvasóközönség és Jókai Mór regényei kapcsolatát is vizsgálja egy disszertáció (Csáki Pál, 1984, 141 lap). A szabad idő és az olvasás kérdése ugyancsak disszertációs téma volt (Dér Mária, 1969, 255 lap).

A disszertációk témakörében a **biblioterápia** is képviselve van, ennek lehetőségeit vizsgálja az egyik szerző az alkoholisták komplex gyógyítási folyamatában (Bartos Éva, 1980, 125 lap).

A **könyvtári ellátottság** problémakörének vizsgálatára is vállalkozott disszertáns, aki az egyetemi környezet feltételei és szükségletei alapján foglalkozott a témával (Németh Zsófia, 1978, 187, 39 lap).

Az ún. **integrációs iskolai** könyvtárak hálózatának, kiépítésének problémái, az ezzel kapcsolatos művelődéseméleti és gyakorlati kérdések vizsgálata szintén disszertációs téma volt (Varga Sándor, 1974, 73 lap).

A **könyv- és könyvtárstatisztika** módszereinek vizsgálata, azok hazai kialakulása szintén nem hiányzott a disszertációs témák köréből (Horváthné Varsányi Livia, 1961, 292 lap).

A **tájékoztató munka, informatika** általánosnak tekinthető kérdéseivel foglalkozó négy disszertáció közül az egyik a szekundér szakirodalmi tevékenység alakulásával, tendenciáival és technikájával foglalkozik (Bobokné Belányi Beáta, 1978, 93 lap), a másik a tudományos tájékoztatósi folyamat alapvető mozzanataival és az informatika különböző kutatási irányzataival (Resch Béláné, 1972, 108, 9 lap), egy további az írásbeliség és az új tömegközlelési rendszerek kérdésével (Voit Krisztina, 1969, 190 lap). Külön disszertáció témája volt a kódoláselmélet és annak gyakorlati alkalmazásai az információkeresésben (Domokos Miklósné, 1979, 89 lap).

A **bibliográfia, repertórium** témakörében készült három disszertáció közül az egyik a korszerű nemzeti bibliográfiai tendenciák és a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszere kérdését vizsgálja (Szabó Sándor, 1980, 113 lap), a másik a magyar sajtó repertóriumának fejlődésével, elméleti és módszertani kérdéseivel foglalkozik (Kertész Gyula, 1987, 68 lap + irodalom + mellékletek), egy további pedig a marxizmus-leninizmus klasszikusainak bibliográfiáiról értekezik (Lakos Katalin, 1975, 176 lap).

A **referálás, indexelés** témacsoportjában készült két disszertáció közül az egyik a referáló és indexelő szolgáltatások helyét vizsgálja a szakirodalmi információs rendszerekben a természettudományok és a műszaki tudományok terén (Szepesváry Tamás, 1975, 120 lap), a másik pedig a hivatkozási indexelés eszméjével és megvalósulásával, a Science Citation Index jelentőségével foglalkozik (Dömötör Lajosné, 1975, 97 lap).

A **tájékoztató egyes szakterületeit**, illetve szakrendszereit illetően számos disszertáció készült. Az egyik a munkavédelem tájékoztatói rendszerével foglalkozik (Rudnay Gyula, 1981, 130 lap), egy másik a periodikus kiadványok szerepét tárgyalja a kutatómérnökök munkájával kapcsolatban (Csizsár Miklós, 1980, 170 lap), egy további a szóbeli közlésmód helyét a műszaki-tudományos tájékoztatásban (Buza Péter, 1972, 191 lap). Az orvosok szakirodalmi tájékozódása és tájékoztatása (Szepesiné Benda Mária, 1969, 162 lap), a szakirodalmi információknak a mezőgazdasági termelésben való felhasználása (Billédi Ferencné, 1975, 139 lap), a belkereskedelmi tájékoztatás kialakulása és távlatai (Gulya Jánosné, 1975) szintén disszertációs témák voltak. További témák voltak a tájékoztatás és a gazdaság (Sugár Péter, 1989, 106 lap); valamint az informatika és a mitológiakutatás kérdése (Darányi Sándor, 1989, 113 lap + mellékletek). A szakirodalmi információellátás és a közművelődési könyvtárak ebben betölthető szerepe sem nem hiányzott az értekezések témái közül (Gellér Ferencné, 1985, 304 lap). Egy angol nyelven benyújtott disszertáció pedig az országos tájékoztatói rendszerek létrehozásának problémáival foglalkozik, különös tekintettel Szudán adottságaira, törekvéseire (Saud, Faride Abdeldafi, 1982, 94 lap).

A könyvtári munka, ezen belül pedig főleg a tájékoztatás **gépesítésének** kérdéseivel kapcsol-

latban ugyancsak jelentős disszertációk készítésére került sor. Ezek témái: az állománygyarapítás automatizálása (Szabóné Horváth Beáta, 1984, 74, 11 lap), központi kötetkatalógus számítógéppel történő előállítás (Hernádi László Mihály, 1978, 111 lap), gépi osztályozás és szöveg-elemzés (Horváth Tibor, 1979, 89 lap), az információkeresés osztályozáseméleti kérdései az elektronikus számítógépes megoldások lehetőségeinek alkalmazásával (Hoványi Gábor, 1969, 100 lap, 15 ábra, 16 t.), szöveges információk alapadatok kialakítása komplex tájékoztatási rendszerek szervezésével kapcsolatban (Szabolcsi Tibor, 1984, 136 lap), szakirodalmi dokumentumok teljes egészében való tárolása, feldolgozása és visszakeresése számítógéppel (Balogh Zoltán, 1977, 118 lap).

A disszertációk sokszínű tartalmi köréből a **könyvtáros- és tájékoztatási szakemberképzés** problémáival foglalkozó értekezések sem hiányoznak. Az ide sorolható két disszertáció közül az egyik a tantervek, a tantárgyszerkezet vizsgálatával foglalkozik külföldi egyetemi és főiskolai törekvésekre is kiterjedően (Csapó Edit, 1982, 152 lap), a másik pedig a szóban forgó szakemberképzés oktatástechnológiáját tanulmányozza (Pálvölgyi Mihály, 1989, 410 lap).

A könyvtártudományi (informatikai) szakdolgozatok és doktori értekezések közötti tartalmi kapcsolat vizsgálása

Az egyetemi tanulmányok befejezését igazoló diploma előtt írott szakdolgozat és a doktori értekezés témája közötti kapcsolat keresése szintén kézenfekvő vizsgálódási szempont, annál is inkább, mert az ehhez szükséges információk a KMK központi katalógusában megtalálhatók. Minthogy azonban az ELTE vizsgaszabályzata szerint a kétszakos képzésben résztvevő hallgatók – választásuk szerint – csak egyik szakjuk témaköréből kötelesek szakdolgozatot készíteni, továbbá az ún. „másoddiplomás” és a kiegészítő képzésben résztvevők közül az egyetemet végzettek mentesülnek a szakdolgozat írásának kötelezettsége alól, ennek következtében nem valamennyi könyvtártudományi doktori oklevelet szerzett könyvtárosnak kellett annak idején könyvtártudományi, illetve informatikai tárgyú szakdolgozatot is írnia. Adataink szerint a 135

könyvtártudományi doktor közül 96 írta szakdolgozatát könyvtártudományi (informatikai) témakörből, 39 pedig vagy másik szaktárgya köréből választott témát, vagy pedig a fentiek szerint szakdolgozat írására nem volt kötelezve. Alábbi vizsgálatunk elsősorban az említett 96 szerző körének aszerint való további csoportosítására irányul, hogy doktori disszertációjuk a szakdolgozatukkal azonos, rokon vagy egyéb könyvtártudományi témában készült-e. A könyvtártudományi szakdolgozatot nem író 39 disszertáns esetében további tartalmi részletezést a táblázat nem nyújt. Tekintettel viszont arra, hogy a könyvtártudományi szakdolgozat és a doktori disszertáció megírása, illetve megvédése közötti idő (évek száma) a két tanulmány tartalmi kapcsolatának alakulását is befolyásolta, az adatokat az 5. táblázatban az időtényezőre is kiterjedően, mindegy annak függvényében vizsgáljuk.

Talán meglepő, hogy a doktori disszertációk szerzői közül azok egyharmada ragaszkodott szakdolgozata témájához, elsősorban a férfiak. Ezeknek a témáknak túlnyomó többsége – 46-ból 36 – történeti tárgyú volt, a disszertánsok a szakdolgozat írásakor megalapozott témát vizsgálták tovább. – A rokon témák tekintetében a férfi és a nődisszertánsok száma azonos volt, itt is a témák döntő többsége – 14-ből 10 – történeti tárgyú volt. A szakdolgozatuk témájához nem ragaszkodó 36 disszertáns közül 15 választott történeti témát doktori értekezése tárgyául, a többiek nem történeti jellegű kérdéseket dolgoztak ki.

A táblázatból az is kiderül, hogy a disszertánsok a szakdolgozat megírását követően főleg 10 éven belül ragaszkodtak annak témájához vagy rokon témához doktori értekezésükben, ezt követően már csak néhány szerző törekedett erre.

Figyelemre méltó adat az is, amely azt mutatja, hogy a nem könyvtártudományi, illetve informatikai szakdolgozatot írt disszertánsoknak a fele 10 éven belül megszerezte a könyvtártudományi doktorátusát is, igaz, hogy a másik fele további csaknem három évtized alatt tette meg ugyanezt.

A doktori disszertációk lapszámterjedelme

Bár a tudományos tevékenység értékelése szempontjából elsősorban a tartalom és annak

Évek	Azonos téma		Rokon téma		Egyéb kv.		Más szakt.		Összes		Együtt
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
1	4	-	2	-	-	-	1	-	7	-	7
2	3	-	1	-	1	1	1	-	6	1	7
3	7	4	1	1	0	0	2	1	10	6	16
4	-	1	2	-	1	1	1	1	4	3	7
5	1	6	-	1	2	1	-	1	3	9	12
6	-	4	-	-	1	3	1	3	2	10	12
7	5	1	-	1	-	2	-	1	5	5	10
8	1	-	-	1	-	2	1	1	2	4	6
9	4	1	-	1	1	2	3	-	8	4	12
10	1	-	-	-	1	1	-	1	2	2	4
11	-	1	-	-	1	1	1	2	2	4	6
12	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1
13	-	-	-	-	2	1	-	2	2	3	5
14	-	-	-	-	-	2	-	1	-	3	3
15	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
16	-	-	1	-	-	1	-	-	1	1	2
17	1	-	-	2	-	1	1	1	2	4	6
18	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	2
19	-	-	-	-	1	-	-	2	1	2	3
20	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
21	-	-	-	-	1	2	1	1	2	3	5
22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	-	-	-	-	1	-	1	1	2	1	3
24	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	2
25	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
37	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1
Össz:	28	18	7	7	13	23	17	22	65	70	135
Együtt:	46 (34,1%)		14 (10,4%)		36 (26,6%)		39 (28,9%)		135 (100%)		

minősége, azaz a megállapítások igazoltsága és újszerűsége, valamint az alkalmazott kutatási módszer tudományos volta jön számításba, azonban a mindezeket hordozó terjedelem sem érdektelen. Az ELTE doktori szabályzata a terjedelmi vonatkozásokról nem rendelkezik, annak sem alsó, sem felső határát nem szabja meg, így tehát érthetően a benyújtott 135 disszertáció lapszámterjedelme is igen tág határok között alakulhatott ki. Minthogy a disszertációknak csaknem 98%-a nem nyomtatásban, hanem A/4 szabvány méretű lapokra gépelve került benyújtásra, ennél fogva terjedelmük összehasonlítására is lehetőség nyílik. Az ennek figyelembe véte-

lével összeállított táblázat a következő oldalon található (6. táblázat).

A táblázatból láthatóan a disszertációknak csaknem a fele (68) 101-200 lapszámterjedelemben készült, de igen jelentős volt az ennél terjedelmesebb doktori értekezések száma is (56). A legterjedelmesebb tanulmányok írói túlnyomórészt a nőkönvtárosok közül kerültek ki. – A nagyobb terjedelmű disszertációk körében a történeti tárgyúak túlsúlyban vannak, viszont a 150 lapnál kisebb terjedelműek között a nem történeti tárgyúak száma a magasabb.

Lapszám	S z e r z ő k			T á r g y		
	Férfi	Nő	Együtt	Történeti	Egyéb	Együtt
100 lap alatt	4	7	11	4	7	11
101-150 között	22	16	38	17	21	38
151-200	13	17	30	17	13	30
201-250	11	11	22	15	7	22
251-300	7	9	16	15	1	16
301-350	2	4	6	4	2	6
351-400	2	-	2	2	-	2
401-450	3	2	5	3	2	5
451-500	-	1	1	1	-	1
501-550	-	1	1	1	-	1
551-600	1	1	2	2	-	2
601-650	-	1	1	1	-	1
Összesen:	65	70	135	82	53	135

Befejezés

A fentiekből megállapíthatóan a hazai egyetemi könyvtáros, illetve informatikai szakemberképzés évtizedei alatt jelentős kutatási tevékenység eredményeképpen komoly szellemi értéket képviselő anyag halmozódott fel doktori disszertációk formájában. A szerzők közül számosan azóta is eredményesen kutatnak tovább, erről tanuskodnak hazai és külföldi szakmai sajtóorgánumban megjelent cikkeik és egyéb tanulmányaik, publikációik. Közülük számosan vezető beosztásban is részt vesznek, illetve részt vettek hazai könyvtárügyünk fejlesztésében, a leendő könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek tudományos képzésében és ezt követő továbbképzésében.

A doktori disszertációk témáinak és egyéb jellegzetességeinek fenti vázlatos bemutatása csupán csak figyelemfelhívásra alkalmas, a komolyabb érdeklődőket ez nyilvánvalóan nem elégítheti ki. Hasznos lehetne, ha az eddig elkészült disszertációkról és a jövőben készülőkről referátumok készülnének és ezek publikálására is sor kerülne, mert feltehetőleg a hazai könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek népes táborában sokan szívesen figyelemmel kísérenék disszertáció-irodalmunk alakulását, fejlődését, és közülük az ambiciózusabbak bizonyára élnének is a hozzáférés lehetőségével.

Köszönet *dr. Fülöp Géza* tanszékvezető tanár úrnak, aki a fenti anyag előkészítésében fontos adatforrások rendelkezésemre bocsátásával és tanácsaival munkámat támogatta